

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

ในการศึกษาวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่โครงการปลูกป่าชายเลนเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสทรงพระชนมายุ 72 พรรษา จังหวัดสมุทรปราการ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิจัย ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชน
2. ทรัพยากรป่าชายเลน
3. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
4. โครงการปลูกป่าชายเลนเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ
5. งานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
6. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา

การมีส่วนร่วมของประชาชน

ความหมาย การมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นพฤติกรรมที่ประชาชนหรือคนที่อยู่รวมกัน ในสังคมมีการพัฒนาปัญญา ความรู้ ความสามารถเพื่อพัฒนาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและสังคมให้ดีขึ้น ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์พัฒนา การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนระบบของสังคมจะต้องมีแนวความคิดหลาย ๆ ด้าน ซึ่งสามารถแยกเป็นประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้ดังนี้

ปกรณ (2530) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นการร่วมมือ ร่วมปฏิบัติ ร่วมแก้ไขปัญหาการดำเนินการและร่วมรับผิดชอบด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นอย่างปัจเจกบุคคลหรือของกลุ่ม ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

เกียรติศักดิ์ (2536) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน หมายถึง การร่วมคิดแก้ไขปัญหา การดำเนินการและกิจกรรมในชุมชน ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ในรูปของการเสียดสละแรงงาน การบริจาคเงิน วัสดุสิ่งของและร่วมติดตามผลงานบำรุงรักษา สาธารณะประโยชน์ในหมู่บ้าน ทั้งนี้การแสดงออกในการมีส่วนร่วมอาจเป็นการแสดงออกของ บุคคลโดยตรง โดยผ่านองค์กรประชาชนในชุมชนนั้น ๆ

รัชชาติ (2542) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การร่วมกันคิดตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมลงมือปฏิบัติโดยสละทรัพย์และแรงงาน ร่วมกันแบ่งผลประโยชน์และร่วมติดตาม ประเมินผลงานเพื่อให้เกิดการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการและเพื่อบรรลุ เป้าหมายที่กำหนดไว้

สมควร (2542) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล กลุ่มคน หรือ องค์กร ได้ร่วมกันคิดแก้ไขปัญหา ร่วมกันวางแผน ร่วมปฏิบัติงานในลักษณะการเสียดสละแรงงาน บริจาคเงิน วัสดุสิ่งของ ร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ และร่วมติดตามผลงานด้วยความสมัครใจ เพื่อ พัฒนาทรัพยากรสิ่งแวดล้อม หรือชุมชนให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

สรุป การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนรวมตัวกันตัดสินใจและปฏิบัติในสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ ตรงกับความต้องการของกลุ่ม เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายในสิ่งที่คาดหวัง

ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

อำนาจ (2545) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชน ไว้ 6 ประการ ดังนี้

1. ประชาชนตระหนักในปัญหาของตนเอง และตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วม ในการแก้ปัญหา
2. ประชาชนมีโอกาสที่จะได้ใช้ และพัฒนาความสามารถของตนเอง
3. เป็นการระดมทรัพยากรในบุคคลมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด
4. ประชาชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ทำให้การพัฒนาที่มีความมั่นคงถาวรและต่อเนื่อง
5. เป็นกระบวนการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ทำให้ประชาชนนั้นมีความคิดอิสระใน การตัดสินใจ

6. เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบ และมีอำนาจสูงสุดในการพัฒนาชุมชนของเขาเอง

รูปแบบของการมีส่วนร่วม

วิไลพร (2534) กล่าวว่า คำว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจตีกรอบได้แตกต่างกัน แต่เดิมที่นั้นรัฐมักจะมองในแง่การร่วมสมทบแรงงาน วัสดุ เงิน ร่วมคิดร่วมวางแผนและจะร่วมกันทำงาน และร่วมบำรุงรักษามากกว่าร่วมสมทบ ด้านวัตถุและเงินแม้ว่าจะยังจำเป็นอยู่ก็ตาม โดยภาพรวมก็ยังเน้นที่ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นจะต้องเกี่ยวกับเรื่อง ต่อไปนี้

1. ร่วมศึกษาปัญหาและสาเหตุของปัญหาและความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดสร้างรูปแบบการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมกำหนด ทิศทาง แผนงาน โครงการหรือกิจกรรม
4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เน้นประโยชน์ต่อส่วนร่วม
5. ร่วมบริหารงานพัฒนาทั้งสติปัญญา แรงงาน และทุนตามขีดความสามารถ รวมทั้งการควบคุม ติดตาม ประเมินผลและซ่อมบำรุงรักษาผลที่เกิดจากการทำกิจกรรมนั้น

เงื่อนไขการมีส่วนร่วม

ไชยชนะ (2536) ได้เสนอเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมไว้ 3 ประการ ได้แก่ ความช่วยเหลือจากภายนอก ความพร้อมภายใน การจัดองค์กร และกิจกรรมในรูปของสิ่งของสิ่งจูงใจ

สุวรรณณี (2536) กล่าวถึง เงื่อนไขการมีส่วนร่วมไว้ 3 ประการ คือ

1. ประชาชนต้องมีความอิสระและสามารถที่จะมีส่วนร่วมได้อย่างเสรี โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากเกินไปความสามารถของเขา
2. ประชาชนต้องได้รับการสนับสนุนจากหลายฝ่าย เช่น หน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน และนักพัฒนาท้องถิ่น
3. ประชาชนต้องมีความสนใจที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมนั้น และสามารถสื่อสารรู้เรื่องในกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างดี

สมควร (2542) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับเงื่อนไขของการมีส่วนร่วม ได้แก่ ประชาชนต้องมีโอกาสสามารถจะมีส่วนร่วมได้อย่างเสรี ได้รับการสนับสนุนจากหลายฝ่าย เช่น หน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน และประชาชนต้องมีความสนใจที่จะเข้าร่วม

ลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วม

วิไลพร (2534) ได้กล่าวถึงกระบวนการในการมีส่วนร่วมของประชาชนแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการประชุมวางแผนและตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ
3. การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลงานที่ได้ดำเนินการไปแล้ว

จากแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วมดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ส่วนใหญ่จะมีลักษณะขั้นตอนไม่แตกต่างกัน จึงพอสรุปได้ว่า ลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วม ได้แก่ การร่วมประชุมวางแผนดำเนินการ โดยการแสดงความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะ การร่วมดำเนินงานตามแผนงานที่กำหนดไว้ โดยการเสียสละกำลังแรงงาน วัสดุ บริจาคเงินหรือทรัพยากรใด ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน การร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ คือ การเข้าร่วมในการใช้ประโยชน์และการร่วมในการติดตามผลงาน

เครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วม

Chapin (1977) ได้เสนอเครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนทางสังคม โดยได้กำหนดระดับความสำคัญของการมีส่วนร่วมกิจกรรมของสมาชิกในองค์กร ดังนี้

1. การมีความสนใจในกิจกรรมและการเข้าร่วมประชุม
2. การให้การสนับสนุนช่วยเหลือ
3. การเป็นสมาชิกและกรรมการ
4. การเป็นเจ้าหน้าที่

ทั้งนี้จะดูลักษณะต่าง ๆ ที่แสดงออก คือ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การบริจาคเงินทอง วัสดุ สิ่งของ การเสียสละเวลา แรงงาน การเป็นสมาชิกของคณะกรรมการ และเป็นผู้ดำเนินการในกิจกรรมนั้น โดยตรง

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

อำนาจ (2545) ได้สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ไว้ดังนี้

1. การปฏิบัติให้สอดคล้องตามความเชื่อพื้นฐาน หมายถึง การเลือกแบบวิธีการปฏิบัติที่สอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง
2. มาตรฐานคุณค่าการปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตัวเอง
3. เป้าหมายการที่บุคคลและกลุ่มคนจะส่งเสริม ปกป้อง และรักษาเป้าหมายของตนเอง
4. ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มคนในบางครั้งมีรากฐานมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา
5. ความคาดหวังการประพฤติดำเนินแบบที่ตนคาดหวังว่าจะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น และชอบที่จะปฏิบัติต่อผู้อื่น ในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วยเช่นกัน
6. การมองตนเอง การกระทำสิ่งต่าง ๆ ที่คิดว่าตนเองต้องกระทำเช่นนั้น
7. การบีบบังคับ กระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกว่าตนถูกบีบบังคับให้กระทำ
8. นิสัยและประเพณี กระทำสิ่งต่าง ๆ ตามอุปนิสัยที่ชอบกระทำเมื่ออยู่ในสถานการณ์นั้นๆ
9. โอกาสการเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคม โดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องกับจำนวนและชนิดของโอกาส ซึ่งโครงการของสังคมเอื้ออำนาจให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำเช่นนั้น เท่าที่พวกเขาได้รับรู้มา
10. ความสามารถ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างที่ตนเองมองเห็นว่าสามารถให้สิ่งที่ต้องการให้เขาทำในสถานการณ์เช่นนั้น
11. สนับสนุนการเริ่มปฏิบัติเมื่อเขารู้สึกว่า เขาได้รับการสนับสนุนที่ดีพอให้กระทำเช่นนั้น

นอกจากนี้ อำนาจ (2531) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาจะเกิดขึ้นมากน้อยเพียงใดต้องอาศัยปัจจัยหลายประการ คือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นตัวละครสำคัญในการผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน หากเจ้าหน้าที่ขาดแนวความคิด ขาดความเชื่อมั่นว่า ประชาชนนั้นมีความสามารถที่แก้ปัญหาด้วยตนเองได้ และมีวิธีการที่จะครอบงำความคิดของประชาชนเป็นเพียงผู้รับแล้ว การพัฒนานั้นๆ ก็จะประสบความล้มเหลวและขาดความต่อเนื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนก็จะไม่เกิดขึ้น

2. ปัจจัยทางด้านจิตวิทยา สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน ปัจจัยด้านนี้มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นอันมาก ชุมชนแต่ละชุมชนมีปัจจัยเอื้ออำนวยแตกต่างกันออกไป

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

จากการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม มีทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ทฤษฎีการกระทำทางสังคม

การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มีความเกี่ยวข้องกับการกระทำทางสังคม ซึ่ง Parsons(1962) ได้อธิบายการกระทำทางสังคมของมนุษย์ในลักษณะที่สามารถนำไปปรับใช้กับสังคมโดยทั่วไป การกระทำใด ๆ ของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของแต่ละคน ระบบสังคมและวัฒนธรรมในสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ ซึ่งวัฒนธรรมนี้จะเป็นตัวกำหนดเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ ความสนใจ ระบบค่านิยมของบุคคล Reeder(1971) ได้อธิบายการกระทำทางสังคมว่า ประกอบด้วยปัจจัยหลายประการ มิได้จำกัดเพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง และการกระทำของบุคคลในเรื่องใดก็ตามขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ เช่น เป้าประสงค์ ความเชื่อ และค่านิยม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมา รวมทั้งความคาดหวัง ความผูกพัน และความสามารถของบุคคลที่เป็นผู้กระทำ สมควร(2542) สรุปทฤษฎีการกระทำต่อสังคมว่า การเร้าให้เกิดกิจกรรมทางสังคมเพื่อให้คนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมทางสังคม โดยต้องมีความเข้าใจในวิถีชีวิต ค่านิยม จารีตประเพณี ทัศนคติของบุคคล การพัฒนาโดยใช้สิ่งเร้าที่เหมาะสม นำไปสู่การที่สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนในรูปแบบของการมีส่วนร่วมและความสมัครใจ

2. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน

การที่ประชาชนจะเข้าร่วมโครงการมากน้อยเพียงใด จะต้องทำให้เกิดความเชื่อว่า โครงการนั้นมีประโยชน์และประสงค์ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ อานาจ (2531) ได้ให้ข้อเสนอว่า การ

เกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดให้ผู้ถูกเกลี้ยกล่อมกระทำในสิ่งที่พึงประสงค์ และผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการเกลี้ยกล่อม เพื่อให้เกิดความเชื่อและเกิดศรัทธาตรงกับความต้องการของผู้ถูกเกลี้ยกล่อม ซึ่งความต้องการของคนนั้น Maslow (1954) กล่าวว่า เป็นไปตามลำดับก่อนหลัง เรียกว่า ลำดับขั้นของความต้องการ มีดังนี้

1. ความต้องการขั้นต้นทางสรีระ ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า อากาศ น้ำ อุณหภูมิ และที่อยู่อาศัย
2. ความต้องการความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
3. ความต้องการเข้าสังคมและมีพวกพ้องเป็นที่ยอมรับของเพื่อนร่วมงาน
4. ความต้องการมีศักดิ์ศรี คือ ให้คนอื่นยอมรับและยกย่อง
5. ความต้องการความสำเร็จแห่งตน

จากทฤษฎีดังกล่าว สรุปได้ว่า การเกลี้ยกล่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนได้ โดยเฉพาะการเกลี้ยกล่อมนั้นเป็นเรื่องตรงกับความต้องการขั้นพื้นฐานที่เกิดจากความพึงพอใจของมนุษย์แล้วก็จะส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมได้ในที่สุด

ทรัพยากรป่าชายเลน

ความหมายของป่าชายเลน

ป่าชายเลน (mangrove forest) หมายถึง สังคมพืชในเขตร้อนและเขตกึ่งร้อนที่ขึ้นตามบริเวณชายฝั่งทะเล ปากแม่น้ำหรืออ่าว ซึ่งเป็นบริเวณที่มีน้ำทะเลท่วมถึงในช่วงที่น้ำทะเลขึ้นสูงสุด ที่ประกอบด้วยพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด ส่วนใหญ่เป็น ไม้ไม่ผลัดใบ มีลักษณะทางสรีรวิทยาและความต้องการทางสิ่งแวดล้อมที่คล้ายกัน สำหรับประเทศไทยมักจะเรียกป่าชนิดนี้ตามพันธุ์ไม้ชนิดหลักที่ขึ้นอยู่ ได้แก่ ป่าโกงกาง ป่าแสม ป่าจาก เป็นต้น (วันชัย, 2542)

ถิ่นกำเนิดและการกระจายของป่าชายเลน

ป่าชายเลนจะพบขึ้นอยู่ทั่วไปตามชายฝั่ง บริเวณปากน้ำ ทะเลสาบ เกาะต่าง ๆ ของประเทศในแถบโซนร้อน พื้นที่ป่าชายเลนขึ้นกระจัดกระจายอยู่ในเขตร้อน 3 เขตใหญ่ คือ เขตร้อนแถบเอเชีย, เขตร้อนอเมริกา และเขตร้อนแอฟริกา ประเทศที่มีพื้นที่ป่าชายเลนมากที่สุด ในเขตร้อน

เอเชียและมากที่สุดของโลกด้วย คือ ประเทศอินโดนีเซีย สำหรับในเขตร้อนอเมริกา ประเทศที่มีพื้นที่ป่าชายเลนมากที่สุด และเป็นประเทศมีป่าชายเลนมากเป็นที่สองของโลก ได้แก่ บราซิล ส่วนประเทศที่มีป่าชายเลนมากที่สุดในเขตร้อนแอฟริกา คือ ประเทศไนจีเรีย (สนิท, 2532)

พื้นที่ป่าชายเลนของประเทศไทย

ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าชายเลนขึ้นอยู่ตามชายฝั่งทะเล แม่น้ำ ลำคลอง ทะเลสาบ และเกาะต่าง ๆ อย่างอุดมสมบูรณ์ เป็นแนวยาวตลอดตั้งแต่ภาคตะวันออก ภาคกลาง ลงไปจนสุดภาคใต้ทั้งสองฝั่ง จากการสำรวจข้อมูลพื้นที่ป่า โดยการรับรู้ระยะไกล (remote sensing) พบว่า พื้นที่ป่าชายเลนของประเทศไทยมีอัตราการลดลงโดยตลอด กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าชายเลนถึง 2,299,375 ไร่ แต่ในปี พ.ศ. 2539 ลดลงเหลือเพียง 1,047,390 ไร่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในช่วงระยะเวลา 35 ปีที่ผ่านมา พื้นที่ป่าชายเลนถูกทำลายไปแล้วถึง 1,251,985 ไร่ โดยมีอัตราการลดลงเฉลี่ยประมาณปีละ 35,771 ไร่ (ธงชัย, 2541)

ปัจจัยสิ่งแวดล้อมของป่าชายเลน

นพรัตน์ (2535) ได้กล่าวถึงปัจจัยสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญของป่าชายเลน ไว้ดังนี้

1. น้ำขึ้นน้ำลง เป็นปัจจัยสำคัญในการแบ่งเขตชนิดของพันธุ์ไม้ในป่าชายเลน กล่าวคือ ระยะเวลา ช่วงเวลา และผลต่างของระดับน้ำขึ้นน้ำลง ส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศในป่าชายเลน ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงความเค็ม การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของพืช เป็นต้น
2. ความเค็มของน้ำ เป็นปัจจัยสำคัญในการเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้ป่าชายเลน การแบ่งเขตของพันธุ์ไม้ การตั้งตัวของกล้าไม้ การกระจายของเมล็ด และมีผลโดยตรงต่อกระบวนการทางสรีระภายในต้นพืช โดยทั่วไปป่าชายเลนเจริญเติบโตได้ดีในบริเวณน้ำกร่อยที่มีช่วงความเค็ม 1-3 เเปอร์เซ็นต์ แต่พันธุ์ไม้บางชนิดก็สามารถปรับตัวให้ทนกับสภาพความเค็มมากกว่านี้ได้
3. ภูมิประเทศชายฝั่ง ที่เหมาะสม คือ บริเวณท้องอ่าวที่ไม่มีคลื่นลมแรง แต่มีแม่น้ำสายใหญ่ ๆ ไหลลงสู่ทะเล และมีท้องน้ำลาดต่ำเล็กน้อย เพราะว่เมื่อกระแสน้ำในแม่น้ำไหลลงไปปะทะกับกระแสน้ำในทะเล จะทำให้คลื่นและกระแสน้ำทะเลอ่อนกำลังลง พันธุ์ไม้ป่าชายเลนจึงสามารถงอกและเจริญเติบโตได้ดี ลักษณะของภูมิประเทศนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อโครงสร้าง โดยเฉพาะชนิดและการกระจายพันธุ์ไม้และสัตว์น้ำ ตลอดจนขนาดพื้นที่ของป่าชายเลน

4. ภูมิอากาศ โดยปัจจัยที่เกี่ยวกับภูมิอากาศ ได้แก่ แสง ฝน อุณหภูมิและลม ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของพืชและสัตว์ในป่าชายเลน โดยทั่วไปพันธุ์ไม้ต่างๆ ในป่าชายเลนเป็นกลุ่มที่ต้องการแสงมาก เพราะพบว่า กล้าไม้ที่อยู่ในร่มเงามากก็จะมีอัตราการตายมากและมีอัตราการเจริญเติบโตน้อย *ส/น* เป็นปัจจัยสำคัญต่อความเป็นอยู่ของสิ่งมีชีวิตในป่าชายเลน โดยเฉพาะในด้านการกระจายการเจริญเติบโต และการออกดอกออกผลของพันธุ์ไม้ต่างๆ โดยปกติแล้วป่าชายเลนสามารถดำรงอยู่ได้ดีในพื้นที่ที่มีปริมาณน้ำฝนรายปีเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 1,500 – 3,000 มิลลิเมตรและมีฝนตก 8 – 10 เดือนต่อปี *อุณหภูมิ* เป็นปัจจัยสำคัญด้านการแตกใบอ่อน ถ้าหากอุณหภูมิไม่เหมาะสม การแตกใบอ่อนจะมีน้อย *ลม* มีอิทธิพลต่อความเร็วของกระแส น้ำ กระแสน้ำ คลื่น ซึ่งมีผลโดยตรงต่อการพังทลายของพื้นที่ชายฝั่ง อันกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของลักษณะโครงสร้างของป่าชายเลน นอกจากนี้ ลมยังมีอิทธิพลต่อการระเหยของน้ำ การคายน้ำของต้นไม้ และช่วยในการผสมเกสร รวมทั้งการกระจายของพันธุ์ไม้

5. คลื่นและกระแสน้ำ มีความสำคัญด้านการกัดเซาะชายฝั่ง หรืออาจทำให้เกิดการตกตะกอนและการงอกของชายฝั่ง ด้วยเหตุนี้ การปลูกกล้าไม้ที่แข็งแรงและมีอายุจากถุงชำ จึงจำเป็นสำหรับกล้าไม้หลายชนิด

6. ออกซิเจนละลายน้ำ มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของพืชและสัตว์ในป่าชายเลน และกิจกรรมย่อยสลายของเศษใบไม้ หรืออินทรีย์สารในระบบนิเวศป่าชายเลน ปริมาณออกซิเจนละลายในน้ำมากหรือน้อย จะเป็นตัวจำกัดชนิด อัตราการเจริญเติบโตของพืชและการแพร่กระจายของสัตว์น้ำ และปริมาณออกซิเจนละลายน้ำนี้จะผันแปรไปตามเวลากลางวัน กลางคืน ฤดูกาล และความสมบูรณ์ของสิ่งมีชีวิตในป่าชายเลน

7. ดิน เป็นปัจจัยสำคัญที่มีส่วนจำกัดการเจริญเติบโตและการกระจายของพันธุ์ไม้ในป่าชายเลน ลักษณะหรือคุณสมบัติของดิน ทั้งทางกายภาพและทางเคมีจะแตกต่างกันตามเขตของพันธุ์ไม้ที่ขึ้นอยู่ เช่น โกงกางใบใหญ่ขึ้นได้ดีในดินเลนค่อนข้างลึก ไม้แสมและไม้พังกาหัวสุม เป็นไม้ที่ขึ้นได้ดีในพื้นที่ดินเลนปนทราย ในเรื่องความเป็นกรดเป็นด่างของดินนั้น พบว่า ดินภายใต้กลุ่มไม้โกงกางและไม้แสม มีค่า pH ประมาณ 6.6 และ 6.2 ตามลำดับ แต่ถ้าดินแห้งค่า pH ของดินภายใต้กลุ่มไม้โกงกางมีค่าประมาณ 4.9 การศึกษาความชื้นภายใต้กลุ่มไม้ชนิดต่าง ๆ ในป่าชายเลน พบว่าความชื้นในดินภายใต้กลุ่มไม้โกงกางที่ผิวดินอยู่ช่วงร้อยละ 67 – 246 โดยน้ำหนัก ส่วนภายใต้กลุ่มไม้แสม ความชื้นในดินมีค่าต่ำกว่า คือ ประมาณร้อยละ 45 – 196 โดยน้ำหนัก

8. ธาตุอาหาร ทั้งประเภทอินทรีย์และอนินทรีย์ มีความจำเป็นต่อการดำรงชีพของสิ่งมีชีวิตในป่าชายเลน ซึ่งธาตุทั้งหลายมักจะมีอย่างพอเพียง ยกเว้นไนโตรเจนและฟอสฟอรัสที่มีค่อนข้างน้อย จึงมักเป็นตัวจำกัดการเจริญเติบโตของพืชในป่าชายเลน ธาตุอาหารทั้งหลายมักจะมีที่มาจากที่

ต่าง ๆ กัน เช่น น้ำฝน น้ำป่า ดินตะกอนจากน้ำทะเล และจากการผุสลายของสารอินทรีย์วัตถุ โดยเฉพาะในฤดูฝนธาตุอาหารจากภายนอกจะมีปริมาณสูงกว่าธาตุอาหารที่มาจากป่าชายเลน

ประโยชน์ของป่าชายเลน

ป่าชายเลนเป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างมหาศาล ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 3 ด้านหลัก คือ

1. ประโยชน์ที่ได้จากไม้ โดยเฉพาะไม้ยืนต้นได้นำมาใช้ประโยชน์ในการก่อสร้าง ทำเชื้อเพลิง เช่น ไม้โกงกาง ไม้หองนไก่อทะเล ไม้ถั่ว ไม้โปรง ไม้ตะบูน ฯลฯ

1.1 ใช้ทำเชื้อเพลิง ไม้จากป่าชายเลนที่นิยมใช้ทำฟืนและเผาถ่าน ได้แก่ โกงกาง เนื่องจากไม้โกงกางเป็นไม้ที่ให้ความร้อนสูง กล่าวคือ เมื่อทำเป็นถ่านแล้ว ไม้โกงกางใบเล็กให้ความร้อน 6,000 แคลอรี/กรัม ไม้โกงกางใบใหญ่ ให้ความร้อน 6,530 แคลอรี/กรัม และยังมีคุณสมบัติติดไฟได้นาน มีเถาถ่านน้อย จึงเป็นที่นิยมใช้ทั่วไป นอกจากไม้โกงกางแล้ว ยังมีไม้ชนิดอื่น ๆ อีกหลายชนิดที่ประชาชนนำมาทำฟืนและเผาถ่าน เช่น ไม้หองนไก่อ ไม้ถั่ว ไม้ประสัก ไม้โปรง ไม้ฝาด เป็นต้น

1.2 ใช้ในการก่อสร้าง ผู้คนที่อาศัยบริเวณชายฝั่ง ได้อาศัยไม้จากป่าชายเลนในการก่อสร้างที่อยู่อาศัย ทำเครื่องมือประมง เครื่องใช้ในครัวเรือนและผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมืองก็ได้อาศัยไม้จากป่าชายเลนในการก่อสร้างอื่น ๆ เช่น นำมาทำเสาเข็ม ไม้ค้ำยัน เป็นต้น

1.3 ประโยชน์ที่ได้จากผลพลอยได้จากไม้ ในการเผาถ่านนอกจากจะได้ถ่านแล้ว ยังได้ผลิตผลจากไม้ เช่น แอลกอฮอล์ กรดน้ำส้ม และน้ำมันดิน และส่วนของเปลือกไม้ชายเลนหลายชนิดมีแทนนิน ซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการทำสี ทายา ใช้ในกิจกรรมฟอกหนัง

1.4 ใช้สำหรับทำเฟอร์นิเจอร์ ไม้จากป่าชายเลนสามารถนำมาทำเป็นเครื่องประดับบ้าน เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ซึ่งมีความสวยงามตามธรรมชาติ ซึ่งไม้ที่นิยมใช้ ได้แก่ ไม้โกงกาง ไม้ตะบูนดำ ไม้ตะบูนขาว โดยเฉพาะรากไม้ตะบูนขาวที่มีรากที่สวยงาม นำมาตกแต่งเป็นเฟอร์นิเจอร์ที่สวยงามและมีราคาแพง

2. ประโยชน์ทางด้านการประมง ป่าชายเลนเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำนานาชนิด ซึ่งคนที่เดิมอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าชายเลนได้อาศัยเป็นแหล่งจับสัตว์น้ำมาบริโภคและส่งขาย สัตว์น้ำ

เหล่านี้ ได้แก่ กุ้ง หอย ปู ปลา นอกจากสัตว์น้ำที่จับได้ตามธรรมชาติแล้ว ในบริเวณพื้นที่ป่าชายเลน ยังอำนวยและเหมาะสมในการจัดการให้เป็นฟาร์มสำหรับเลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลา เลี้ยงหอย โดยการทำให้เป็นกระชัง รวมถึงการเลี้ยงหอยแครงบริเวณหาดเลนอีกด้วย

3. ประโยชน์ทางด้านสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรป่าชายเลนให้ความสวยงามตามธรรมชาติ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ สัตว์บก และนกหลาย ๆ ชนิด ป่าชายเลนยังช่วยป้องกันลมพายุที่พัดเข้าหาฝั่ง ให้อ่อนตัวลง ป้องกันความเสียหายที่เกิดกับที่อยู่อาศัยของผู้คนที่อาศัยอยู่ตามแนวชายฝั่ง ป่าชายเลนยังเปรียบเสมือนตะแกรงที่ช่วยกรองของเสียที่จะไหลลงสู่ทะเล เพราะในระบบป่าชายเลนมี ต้นไม้รากไม้ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น มีระบบรากที่สลับซับซ้อน นอกจากนี้ป่าชายเลนยังช่วยให้เกิดแผ่นดินงอก นั่นคือ ตะกอนที่ไหลมากับน้ำเมื่อถึงปากน้ำ และป่าชายเลนจะทำให้กระแสน้ำอ่อนตัว และตกตะกอนเกิดแผ่นดินงอกขึ้นเรื่อย ๆ (สนิท, 2532)

การอนุรักษ์และการจัดการป่าชายเลน

การจัดการทรัพยากรป่าชายเลนมีนโยบายหลักในการจัดการอยู่ 2 ประการ ได้แก่

1. อนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชน โดยการสงวน รักษาไว้ และใช้ประโยชน์จากผลผลิตป่าชายเลนในระยะยาว รวมทั้งการฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนขึ้นใหม่
2. ควบคุมและลดจำนวนกิจกรรมที่ใช้ประโยชน์ป่าชายเลน โดยไม่ถูกหลักการอนุรักษ์และนำไปสู่การทำลายทรัพยากร

แนวทางดำเนินงานในอันที่จะคุ้มครองและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนไว้ตามนโยบายหลัก 2 ประการดังกล่าว สรุปได้ว่าการเผยแพร่ข่าวสารความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับป่าชายเลนสู่ประชาชนทุกกลุ่ม ทุกระดับที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับป่าชายเลน สนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนของตนเองในลักษณะป่าชุมชน จัดให้มีหน่วยพิทักษ์ป่าชายเลน พร้อมกำลังคนและอุปกรณ์ให้เพียงพอ ครอบคลุมพื้นที่ป่าชายเลนทั่วประเทศ และจับกุมลงโทษผู้บุกรุกอย่างเข้มงวด ปรับปรุงกฎหมาย และระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับมูลค่าแท้จริงของป่าชายเลนและลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากป่าบก การใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชายเลนบริเวณหนึ่งบริเวณใด ควรเป็นลักษณะอเนกประสงค์ ปลูกฟื้นฟูป่าชายเลนที่เสื่อมสภาพขึ้นในบริเวณที่สภาพแวดล้อมเอื้ออำนวยทั้งในภาครัฐและเอกชน รวมทั้งชมรมและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ควรสนับสนุนงานวิจัยทุก

สาขาเกี่ยวกับระบบนิเวศป่าชายเลน โดยให้ความสำคัญเป็นพิเศษแก่งานวิจัยที่เป็นประโยชน์ในการวางแผนการจัดการฟื้นฟูป่าชายเลน โครงการพัฒนาทุกชนิดและขนาดที่จำเป็นต้องใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชายเลนอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ จะต้องศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมเพื่อกำหนดมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่คาดว่าจะเกิดจากโครงการอย่างเหมาะสมแต่ถ้าหลีกเลี่ยงได้ก็ไม่ควรจัดทำโครงการในพื้นที่ป่าชายเลน ส่งเสริมการสร้างสื่อที่เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับป่าชายเลนทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน (สันท, 2532)

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ความหมายการอนุรักษ์

การอนุรักษ์ เป็นคำที่ทราบกันมานานแล้วแต่ก็ยังมีบุคคลและองค์กรอีกจำนวนมากที่ยังไม่เข้าใจถึงความหมายที่แท้จริงในระดับที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ เนื่องจากมีความสับสนในการให้เหตุผลและความหมายที่ชัดเจนของการอนุรักษ์ที่ชัดเจนการคิดอย่างลึกซึ้งซึ่งจะทำให้บุคคลเข้าใจได้ว่า “การอนุรักษ์” ก็คือข้อเรียกร้องให้มีการรักษาทางเลือกสำหรับมวลมนุษยชาติ เพื่อเผชิญหน้ากับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ยังไม่อาจล่วงรู้ได้ในอนาคตซึ่งการอนุรักษ์มิใช่เป็นเพียงการกระทำโดยอาศัยหลักการด้านมนุษยธรรมเท่านั้น หากแต่มุ่งถึงความอยู่รอดของมวลมนุษย์เป็นสำคัญ (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2540) ซึ่งมีนักสิ่งแวดล้อมได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้ดังนี้

การอนุรักษ์หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และใช้เป็นระยะเวลายาวนานที่สุดทั้งนี้ต้องสูญเสียโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุดและต้องกระจายการใช้ประโยชน์ให้ทั่วถึงกัน โดยถูกต้องตามกาลเทศะ (นิวัตติ, 2533)

การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้อย่างสมเหตุสมผลเพื่อการใช้ตลอดไปและอธิบายอีกประเด็นหนึ่งได้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ประโยชน์อย่างมีเหตุมีผลและสร้างสรรค์ (เกษม, 2540)

การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้อย่างมีเหตุผลและชาญฉลาดโดยการพิจารณาอย่างรอบคอบถึงผลได้เสีย ความขาดแคลนหรือความหายากในอนาคต อีกทั้งพิจารณาทางหลักเศรษฐศาสตร์อย่างถี่ถ้วนตลอดจนฟื้นฟูของที่ไม่ดีหรือเสื่อมโทรมเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวมมากที่สุด เกิดการสูญเสียเปล่าประโยชน์ที่สุดและใช้เป็นเวลานานที่สุด (สามัคคี, 2535)

หลักการอนุรักษ์

การอนุรักษ์ต้องกำหนดหลักการให้ชัดเจน เพื่อนำไปสู่การสร้างมาตรการและสร้างแผนการอนุรักษ์ต่อไป สำหรับหลักการอนุรักษ์นั้นสามารถสรุปได้ดังนี้(เกษม, 2540)

1. การใช้แบบยั่งยืน โดยต้องมีแผนการใช้ที่ยั่งยืน (sustainable utilization) และการวางแผนการใช้ตามสมบัติเฉพาะตัวของทรัพยากร พร้อมทั้งมีการเลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมที่จะใช้กับทรัพยากร ปริมาณการเก็บเกี่ยว ช่วงเวลาที่จะนำมาใช้และกำจัด/บำบัดของเสียและมลพิษให้หมดไปหรือเหลือน้อยจนไม่มีพิษภัย

2. การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรเมื่อถูกนำมาใช้ย่อมเกิดความเสื่อมโทรมเพราะใช้เทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมกับชนิดของทรัพยากร ปริมาณการเก็บเกี่ยวมากเกินไปและไม่ถูกต้องตามกาลเวลาจำเป็นต้องทำการฟื้นฟูให้ดีขึ้น ทรัพยากร/สิ่งแวดล้อมนั้นๆ ตั้งตัวได้ จึงสามารถนำไปใช้ในโอกาสต่อไป อาจใช้เวลาในการฟื้นฟูการกำจัดหรือการทดแทนเป็นปีๆ

3. การสงวนของหายาก ทรัพยากรที่มีการนำมาใช้มากเกินไปหรือมีการแปรสภาพเป็นสิ่งอื่นๆ ทำให้จำนวนลดลง/หายาก ถ้าให้มีการใช้อย่างเหมาะสมทำให้เกิดการสูญพันธุ์ได้จำเป็นต้องสงวนหรือเก็บไว้เพื่อเป็นแม่พันธุ์ในการผลิตให้มากขึ้น จนแน่ใจว่าได้ผลผลิตปริมาณมากพอแล้วจึงสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

วิธีการอนุรักษ์

เกษม (2540) ได้กำหนดวิธีการอนุรักษ์ไว้ 8 วิธี คือ

1. การใช้ (using) หมายถึง การใช้หลายรูปแบบ เช่น บริโภคโดยตรง ได้เห็น ได้ยิน/ได้ฟัง ได้สัมผัส การให้ความสะดวกและความปลอดภัย รวมไปถึงพลังงาน เหล่านี้ต้องเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและแบบยั่งยืน (sustainable utilization) คือต้องมีการควบคุมให้เกิดประโยชน์สูงสุดและไม่ให้เกิดมลพิษหรือของเสีย เช่น การรู้จักใช้ การนำเทคโนโลยีมาใช้ การกำหนดพื้นที่และเวลาในการใช้ รู้จักวิธีการแปรรูปในการใช้และรู้จักนำกลับมาใช้ใหม่ (recycle) โดยวิธีการผ่านกระบวนการทางเคมี เป็นต้น

2. การเก็บกัก (dam up) หมายถึง การรวบรวมและการเก็บกักทรัพยากรเอาไว้ใช้ เนื่องจากมีแนวโน้มว่าจะขาดแคลนหรือคาดว่าจะเกิดวิกฤตการณ์ เช่น การกักตุนเอาไว้ใช้ การรู้จักทำให้ทรัพยากรไม่เน่าเสีย การตัดแปลงให้มีอายุการใช้งานได้นานขึ้น

3. การรักษา/ซ่อมแซม (the preservation / repair) หมายถึง การดำเนินการใดๆ ต่อทรัพยากรที่ขาดหายไป/เสื่อมโทรม สามารถให้ฟื้นฟูคืนสู่สภาพเดิมได้ โดยอาจจะใช้เทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อช่วยให้ดีเหมือนเดิมจนสามารถนำมาใช้ได้ เช่น การซ่อมแซม ทำให้สิ่งที่จะตายหรือสูญหายไปให้ดีขึ้นเหมือนเดิม การใช้ยารักษาและจัดสิ่งทีรบกวน/เป็นพิษ ให้หมดไป เป็นต้น

4. การฟื้นฟู (restoration) หมายถึง การดำเนินการหรือการกระทำใดๆ ต่อทรัพยากรที่เสื่อมโทรม ให้เป็นปกติหรือให้ดีขึ้น สามารถเอื้อประโยชน์ในการนำไปใช้ต่อไป ซึ่งการฟื้นฟูต้องใช้ เวลาและเทคโนโลยีเข้ามาช่วยเสมอ เช่น การปลูกซ่อมต้นไม้ เป็นต้น

5. การพัฒนา (development) หมายถึง การกระทำใดๆ ต่อทรัพยากรที่เป็นอยู่ให้ดียิ่งขึ้นไปอีกเพราะต้องการเร่งหรือประสิทธิภาพให้เกิดผลิตผลที่ดีขึ้น การพัฒนาที่ถูกต่อนั้นจะต้องใช้ทั้งความรู้ เทคโนโลยี และการวางแผนที่ดี เช่น การตัดแต่งกิ่งเพื่อให้ต้นไม้เจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ การให้ปุ๋ย เป็นต้น

6. การป้องกัน (prevention) หมายถึง การป้องกันสิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่ให้ลุกลามมากกว่าที่เป็นอยู่ (protection) และเป็นการป้องกันสิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้น (prevention) แก่ทรัพยากร เช่น การปิดประกาศ การบอกเล่า การทำรั้ว การเดินตรวจสอบ การทำขั้นบันได การมีเวรยามเฝ้าระวังหรือการอนุรักษ์ดินและน้ำด้วยวิธีต่างๆ

7. การสงวน (conservation) หมายถึง การเก็บไว้โดยไม่แตะต้องหรือไม่นำไปใช้ด้วยวิธีใดๆ ก็ตาม การสงวนอาจกำหนดเวลาและเงื่อนไขที่กำหนด เช่น การเก็บไว้ไม่มีการใช้ การดูแลเอาใจใส่ต่อทรัพยากร เป็นต้น

8. การแบ่งเขต (border distribution) หมายถึง การจัดแบ่งเขตหรือการแบ่งกลุ่ม/ประเภทตามคุณสมบัติของทรัพยากร เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์เป็นไปตามศักยภาพของ สาเหตุที่สำคัญ เพราะวิธีการให้ความรู้หรือกฎระเบียบที่นำมาใช้นั้นไม่ได้ผลหรือต้องการแบ่งเขตให้ชัดเจนเพื่อให้การอนุรักษ์ได้ผลยิ่งขึ้น เช่น การกำหนดขอบเขต การทำรั้ว การทำเครื่องหมายพื้นที่ การประกาศเขตอุทยาน เป็นต้น

โครงการปลูกป่าชายเลนเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
ในวโรกาสทรงพระชนมายุ 72 พรรษา

ที่มาโครงการ

ในปัจจุบันป่าชายเลนของประเทศถูกบุกรุกทำลายและมีบางส่วนได้ถูกเปลี่ยนแปลงสภาพไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นจำนวนมาก จากการแปลภาพถ่ายดาวเทียมปี พ.ศ. 2543 พบว่า มีพื้นที่ป่าชายเลนเหลือเพียงประมาณ 1,579,693.47 ไร่ โดยพื้นที่ป่าชายเลนที่เหลืออยู่ดังกล่าว พบว่า เกือบครึ่งหนึ่งของพื้นที่ป่าชายเลน มีสภาพเสื่อมโทรมจนน่าวิตก ประกอบกับ พ.ศ. 2546 จะเป็นปีสิ้นสุดสัมปทานป่าไม้ชายเลนที่เหลืออยู่ ทั้งหมดและรัฐบาลมีนโยบายเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากไม้ป่าชายเลนมาเป็นการอนุรักษ์และรักษาสภาพแวดล้อม จึงจำเป็นต้องหาแนวทางและเครื่องมือในการอนุรักษ์ป่าชายเลนที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพเพื่อให้ป่าชายเลนสามารถอำนวยประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติอย่างยั่งยืนสืบไป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงสนพระทัยและห่วงใยทรัพยากรป่าไม้ชายเลนของชาติเป็นอย่างยิ่ง โดยทรงขอไม่ให้ทำลายป่าชายเลนเพื่อให้คนไทยมีอาหารทะเลรับประทานอย่างเพียงพอ รัฐบาลและกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง จึงจัดทำโครงการปลูกป่าชายเลนเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในวโรกาสทรงพระชนมายุ 72 พรรษา เพื่อเป็นการถวายเป็นราชสักการะและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อสนองแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสืบสานพระราชปณิธานของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในการอนุรักษ์ป่าชายเลนให้คงอยู่ดังเดิม
2. เพื่อรณรงค์และส่งเสริมให้ประชาชนทุกหมู่เหล่า รวมทั้งองค์กรภาครัฐ รัฐวิสาหกิจและภาคเอกชนร่วมกันฟื้นฟู ป่าชายเลนที่เสื่อมโทรมให้กลับคืนความอุดมสมบูรณ์ เพื่อสนองแนว

พระราชดำริและเป็นการเฉลิมฉลองเทิดพระเกียรติเพื่อถวายเป็นราชสักการะและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณในวโรกาสมงคลสมัย เฉลิมพระชนมายุ 72 พรรษา

3. เพื่อฟื้นฟูทะเลไทยให้กลับคืนความอุดมสมบูรณ์และมีศักยภาพในการอำนวยผลผลิตสัตว์น้ำอย่างยั่งยืน รวมทั้งเกื้อกูลต่อการเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพและรักษาสภาพแวดล้อมของระบบนิเวศป่าชายเลนระบบนิเวศชายฝั่งและระบบนิเวศทางทะเลให้เป็นอย่างดี

พื้นที่เป้าหมาย

พื้นที่ป่าชายเลนที่ดำเนินการฟื้นฟูตามโครงการมีกิจกรรมหลัก ดังนี้

1. การปลูกป่าชายเลนในพื้นที่สำคัญเร่งด่วน จำนวน 52,000 ไร่
2. การปลูกเสริมและปรับปรุงสภาพป่าชายเลน จำนวน 368,000 ไร่
3. การกำหนดเขตพิทักษ์ป่าชายเลนรักษาสัตว์น้ำ จำนวน 300,000 ไร่

รวมเนื้อที่ทั้งหมด 720,000 ไร่ กระจายอยู่ในท้องที่ 23 จังหวัด ได้แก่ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด ฉะเชิงเทรา สมุทรสาคร สมุทรสงคราม สมุทรปราการ เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ สุราษฎร์ธานี ระนอง ชุมพร นครศรีธรรมราช กระบี่ พังงา ภูเก็ต สงขลา สตูล พัทลุง ตรัง ปัตตานีและนราธิวาส

กิจกรรมดำเนินการ

1. กิจกรรมประชาสัมพันธ์ เผยแพร่โดยใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อแนะนำและรณรงค์ให้ประชาชนได้ตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน รวมทั้งปัญหาและผลกระทบจากการที่พื้นที่ป่าชายเลนลดลงและเป็นการเปิดโอกาสให้สถาบันต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามโครงการ

2. กิจกรรมปลูกป่าชายเลนในพื้นที่สำคัญเร่งด่วน กำหนดระยะเวลา 5 ปี (พ.ศ. 2546 – 2550) เป็นพื้นที่ 52,000 ไร่ โดยทำการปลูกในพื้นที่เสื่อมโทรม พื้นที่เลนงอกใหม่ พื้นที่นาุ้งร้าง และพื้นที่บึงกรูกอื่น ๆ ที่มีความสำคัญต้องเร่งดำเนินการ

3. กิจกรรมการบำรุงป่าชายเลนในพื้นที่สำคัญเร่งด่วนในแต่ละแปลงปลูกอย่างต่อเนื่องเป็นเวลา 3 ปี

4. กิจกรรมฟื้นฟูป่าชายเลนโดยการปลูกเสริมและปรับปรุงสภาพป่าชายเลนจำนวน 368,000 ไร่ โดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 – 2549 จำนวนปีละ 72,000 ไร่ และปีสุดท้าย พ.ศ. 2550 จะดำเนินการปลูกจำนวน 80,000 ไร่
5. กิจกรรมบำรุงแปลงปลูกเสริมและปรับปรุงสภาพป่าชายเลนในแต่ละแปลงจะดำเนินการบำรุงรักษาต่อเนื่องอีก 3 ปี
6. กิจกรรมเขตพิทักษ์ป่าชายเลน รัศมีสัตว์น้ำ ดำเนินการในพื้นที่ป่าชายเลนธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์และสวนป่าชายเลนที่ปลูกทดแทน จำนวน 300,000 ไร่
7. กิจกรรมดูแลรักษาและพิทักษ์ป่าชายเลนรัศมีสัตว์น้ำจะต้องดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง โดยให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในป่าชายเลนและบริเวณใกล้เคียงที่ใช้ประโยชน์จากผลผลิตด้านต่าง ๆ ของเขตพิทักษ์ป่าชายเลนรัศมีสัตว์น้ำที่ผ่านการฝึกอบรมจากกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง จัดตั้งเป็นชุดปฏิบัติการฯ ทำหน้าที่ตรวจตรา เฝ้าระวัง ดูแลรักษา ป้องกันและปรับปรุงสภาพป่าชายเลนในเขตรับผิดชอบ จำนวน 300,000 ไร่
8. กิจกรรมส่งเสริม การจัดการป่าชายเลนอย่างยั่งยืนโดยชุมชนมีส่วนร่วม กำหนดเป้าหมายดำเนินการ 200 หมู่บ้าน กระจายทั่วไปในท้องที่จังหวัดต่าง ๆ ที่มีป่าชายเลนและประชาชนมีความพร้อมที่จะดำเนินการได้
9. กิจกรรมจัดหาและปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ กำหนดเป้าหมายที่จะจัดหาและปล่อยสัตว์น้ำ ปีละ 2,000,000 ตัว ในทุกจังหวัดที่มีป่าชายเลน
10. กิจกรรมการติดตาม การรายงานผลและการประเมินผลการดำเนินงาน

ระยะเวลาดำเนินงาน

1. ระยะเร่งด่วน ดำเนินการในปีงบประมาณ 2546 เป็นการปลูกป่าชายเลนในพื้นที่สำคัญเร่งด่วน จำนวน 72,000 ไร่
2. ระยะปานกลาง ดำเนินการในปีงบประมาณ 2547 – 2550 ประกอบด้วยกิจกรรมประชาสัมพันธ์ บริหารโครงการ การจัดตั้งกองทุนป่าชายเลน การปลูกป่าชายเลน การจัดทำและดูแลรักษาพิทักษ์ป่าชายเลน รัศมีสัตว์น้ำ รวมพื้นที่ 648,000 ไร่ พร้อมทั้งส่งเสริมการจัดการป่าชายเลนอย่างยั่งยืนโดยชุมชนมีส่วนร่วม การปล่อยสัตว์น้ำและการวางปะการังเทียม
3. ระยะยาว ดำเนินการในปีงบประมาณ 2551 – 2560 กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาทางวิชาการ สนับสนุนการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ป่าชายเลน โดยชุมชนท้องถิ่น ภายใต้อำนาจการอนุรักษ์ป่าชายเลนอย่างยั่งยืน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. พื้นที่ป่าชายเลน ได้รับการฟื้นฟูให้กลับคืนความอุดมสมบูรณ์และพื้นที่ป่าชายเลนที่สมบูรณ์รวมทั้งป่าชายเลนที่ปลูกทดแทนจำนวน 720,000 ไร่ ได้รับการพิทักษ์รักษาให้คงอยู่เพื่อเป็นแหล่งอาศัยและอนุบาลของสัตว์น้ำและทำให้ระบบนิเวศป่าชายเลนมีความหลากหลายทางชีวภาพทั้งพืชและสัตว์ ซึ่งเกื้อกูลต่อความสมบูรณ์ของระบบนิเวศป่าชายเลนและชายฝั่ง
2. กระตุ้นและเสริมสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนของปวงชนชาวไทยทุกหมู่เหล่า
3. พื้นที่ชายฝั่งและพื้นที่ข้างเคียงมีสภาพแวดล้อมดีขึ้น ช่วยให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศป่าชายเลนและระบบนิเวศทางทะเล ตลอดจนเป็นเครื่องป้องกันการพังทลายของชายฝั่งและบรรเทาภัยพิบัติจากพายุ

กรณีพื้นที่ศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ

1. หน่วยงานที่รับผิดชอบหลัก
 - 1.1 สำนักงานธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรจังหวัดสมุทรปราการ
2. หน่วยงานสนับสนุน
 - 2.1 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
 - 2.2 จังหวัดสมุทรปราการ
 - 2.3 อำเภอเมืองสมุทรปราการ
 - 2.4 สำนักงานเทศบาลตำบลบางปู
 - 2.5 คณะทำงานป่าชายเลนริมฝั่งทะเล ชมรมสิ่งแวดลอมสมุทรปราการ
 - 2.6 สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสมุทรปราการ
 - 2.7 สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 6 นนทบุรี
 - 2.8 ศูนย์กำลังสำรองนักศึกษาวิชาทหารจังหวัดสมุทรปราการ
 - 2.9 สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนภาค 5 (ชลบุรี)
 - 2.10 สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนภาค 7 (สมุทรสงคราม)
 - 2.11 สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนภาค 1 (เพชรบุรี)
 - 2.12 คณะทำงานพัฒนาป่าชายเลนริมฝั่งทะเล/กิจกรรมชุมชน

- 2.13 วัดอโศการาม ตำบลท้ายบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ
- 1.14 โรงงานภาคอุตสาหกรรมในเขตเทศบาลตำบลบางปู
- 1.15 วิทยาลัยเทคนิคสมุทรปราการ และโรงเรียนในเขตพื้นที่
- 1.16 กรมพลธิการทหารบก (สถานตากอากาศบางปู)
- 1.17 สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กองบังคับการตำรวจภูธรจังหวัดสมุทรปราการ
- 1.18 สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดสมุทรปราการ
- 1.19 สำนักงาน สาธารณสุขจังหวัดสมุทรปราการ
- 1.20 สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสมุทรปราการ
- 1.21 สำนักงานสวัสดิการสังคมสมุทรปราการ
- 1.22 โรงงาน ในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมบางปู และพื้นที่ใกล้เคียงฯ
- 1.23 ชุมชน ผู้นำชุมชน/ท้องถิ่น ประชาชนจังหวัดสมุทรปราการ
- 1.25 โครงการชีวิตสาธารณะเมืองน่าอยู่

3. หลักการและเหตุผล

จังหวัดสมุทรปราการเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ตั้งอยู่ริมฝั่งทะเล ติดอ่าวไทย ปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนลดลง เนื่องจากปัญหาการจัดการขยะอย่างมีคุณภาพ ชุมชนและภาคอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำ ลำคลอง ไหลลงสู่ทะเล ป่าชายเลนถูกทำลาย พื้นที่ริมฝั่งทะเลถูกบุกรุก เพื่อใช้ประโยชน์ด้านธุรกิจส่วนตัว ปัญหาต่างๆเหล่านี้เป็นสาเหตุให้ผู้ประกอบอาชีพด้านการเกษตรและประมงชายฝั่งทะเลประสบปัญหาเดือดร้อน รายได้ตกต่ำ กระทบถึงคุณภาพชีวิตที่ต่ำลง

ดังนั้นคณะผู้ดำเนินโครงการ จึงเห็นสมควรที่จะต้องรวมพลังทุกภาคส่วนราชการ ประชาชน เยาวชน และภาคอุตสาหกรรม ร่วมรณรงค์ตามโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติฯ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบริเวณชายฝั่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าชายเลน ให้คืนสู่สภาพสมบูรณ์ดังเดิม ถวายเป็นพระราชกุศล เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมมหาราชินีนาถเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ครบ 6 รอบ และเพื่อฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมบริเวณชายฝั่งจังหวัดสมุทรปราการให้กลับสู่สภาพสมบูรณ์ น้ำใส ไร้มลพิษ และถนนมีภูมิทัศน์ที่ร่มรื่นสวยงาม เป็น “เมืองน่าอยู่” มอบเป็นมรดกต่ออนุชนรุ่นหลังต่อไป

4. วัตถุประสงค์

- 4.1 เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ทรงครบรอบพระชนมพรรษา 6 รอบ
- 4.2 เพื่อรวมพลังในการแก้ปัญหา คุณภาพชีวิต เศรษฐกิจชุมชนที่มีปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม
- 4.3 เพื่อเพิ่มพื้นที่ ป่าชายเลนให้มากที่สุดในพื้นที่จังหวัดสมุทรปราการ
- 4.4 เพื่อเป็นที่ขยายพันธุ์ของพืช-สัตว์น้ำ กุ้ง หอย ปู ปลา และเป็นที่อาศัยของสัตว์บก
- 4.5 เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและเชื่อมร้อยเป็นเครือข่าย ขยายสู่ระดับจังหวัด ภาคและชาติ

5. พื้นที่ดำเนินการ

- 5.1 ตลอดริมฝั่งทะเลซึ่งเป็นที่สาธารณะ จำนวน 72 ไร่
- 5.2 สถานที่จัดกิจกรรมปลูกป่าชายเลนและฟื้นฟูสภาพแวดล้อม วันที่ 18 กันยายน 2547 บริเวณวัดอโศการาม ตำบลท้ายบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ จำนวน 5 ไร่

6. วิธีการดำเนินการ

- 6.1 ประชุมคณะทำงานเพื่อจัดเตรียมงาน
- 6.2 ประสานงานกับสำนักคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ขออนุมัติงบประมาณ
- 6.3 เตรียมจัดซื้อ/หา วัสดุอุปกรณ์ ในการปลูกป่า ชายเลน
- 6.4 จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์โครงการจำนวน 5 ป้าย
- 6.5 ทำทางขึ้นลงบริเวณพื้นที่ปลูกป่า ริมฝั่งวัดอโศการาม
- 6.6 ปักไม้ไผ่กันคลื่น ไม้พี่เลี้ยงเพื่อยึดติดกับกล้าไม้
- 6.7 พิธีเปิดงานปลูกป่าจำนวน 5 ไร่ ในวันกำหนดการ
- 6.8 ปลูกต้นไม้ให้ได้ จำนวน 50,000 ต้น
- 6.9 เฝ้าระวัง ซ่อมแซมอย่างต่อเนื่อง
- 6.10 ประชุมประเมินผล

7. ระยะเวลาดำเนินการ

7.1 วันที่ 1 สิงหาคม - 30 กันยายน 2547

8. งบประมาณดำเนินการ

ขอรับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ งบประมาณประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2547 งานวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม งบรายจ่ายอื่นๆ รายการค่าใช้จ่ายในการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547 และโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ จำนวน 302,400 บาท (โอนเงินมาตั้งจ่าย ณ จังหวัดสมุทรปราการ)

9. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 9.1 มีพื้นที่ป่าชายเลนเพิ่มขึ้น 72 ไร่
- 9.2 ป่าชายเลนได้รับการฟื้นฟู และมีความอุดมสมบูรณ์ คุณภาพสิ่งแวดล้อมบริเวณชายฝั่ง
- 9.3 เพิ่มปริมาณสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งที่มาอาศัยอยู่ในบริเวณป่าฟื้นฟู
- 9.4 ประชาชนในพื้นที่เห็นคุณค่าของป่าชายเลนและร่วมกันเฝ้าระวัง อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- 9.5 มีเครือข่ายการทำงานแบบมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน
- 9.6 เศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตของประชาชนจะดีขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จำเนียร (2540) ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านในการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี โดยสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านจำนวน 62 คน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจำนวน 124 คน รวมประชากรทั้งสิ้น 186 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (correlation coefficients) โดยใช้ Pearson r จากการวิเคราะห์พบว่า ความคาดหวังถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการมีส่วนร่วมในการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของผู้ใหญ่บ้านในการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติในทิศทางเดียวกัน โดยมีขนาดความสัมพันธ์เท่ากับ 0.3299 แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านในการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ผลการศึกษา พบว่า ความรู้

ความเข้าใจเกี่ยวกับการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและ การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านในการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

รักษา (2542) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการสวนป่ากลางดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา โดยใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนหรือผู้แทนหัวหน้าครัวเรือน จำนวน 155 คน และประมวลผลข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่า t - test และค่า F - test ผลการศึกษาพบว่า ประชากรตัวอย่างมีอายุเฉลี่ย 47.10 ปี ร้อยละ 71.60 สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาตอนต้น มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 5.10 คน มีระยะเวลาการอยู่อาศัยเฉลี่ย 27.10 ปี โดยมีการรับฟังข่าวสาร ร้อยละ 65.20 ร้อยละ 83.30 ประกอบอาชีพด้านการเกษตร มีอาชีพรอง ร้อยละ 54.20 มีรายได้รวมครัวเรือนต่อปีเฉลี่ยเท่ากับ 282,506.50 บาท รายจ่ายรวมครัวเรือนต่อปีเฉลี่ยเท่ากับ 111,873.55 บาท มีจำนวนที่ดินถือครองเฉลี่ย 16.14 ไร่ ร้อยละ 61.90 มีพื้นที่ ทำกินในสวนป่า ร้อยละ 24.50 เป็นลูกค้าธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ มีความรู้ความเข้าใจด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยรวมเฉลี่ย 13.70 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการสวนป่ากลางดงโดยรวม มีค่าเฉลี่ย 5.31 ดังนั้น ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม คือ ระยะเวลาการอยู่อาศัย การเป็นสมาชิกกลุ่ม การได้รับข่าวสาร และ เพศ ตามลำดับ โดยแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สมควร (2542) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน โครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสทรงครองราชย์ปีที่ 50 จังหวัดนครราชสีมา โดยการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนหรือคู่สมรส จำนวน 263 คน จากวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (simple random sampling) ตามแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้น และประมวลผลข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าไคสแควร์ ที่ระดับความเชื่อมั่น 95 เปอร์เซ็นต์ โดยเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือน กรกฎาคม - กันยายน 2541 พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมในโครงการ ฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การได้รับข่าวสาร เพศ และจำนวนแรงงานในครัวเรือน โดยมีค่าไคสแควร์ เท่ากับ 16.76, 10.89, 10.57 และ 5.62 ตามลำดับ

สุกัญญา (2543) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลน ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่ที่ 10 บ้านสามัคคี ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และนำเสนอข้อมูลในรูปแบบการพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในพื้นที่ศึกษา มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนมาก แต่การมีส่วนร่วมส่วนใหญ่เป็นแบบไม่ได้ตั้งใจและไม่เป็นทางการ เนื่องจากรูปแบบการดำรงชีวิต ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าชายเลนของประชาชนในท้องถิ่น คือ ขาดความช่วยเหลือ และขาดข้อมูลที่ต้องการในการอนุรักษ์ป่าชายเลนจากเจ้าหน้าที่รัฐ โดยมีข้อเสนอแนะว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมป่าไม้ กรมประมง ควรจัดอบรมและประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าชายเลนให้มากยิ่งขึ้น

ดวงศิริ (2548) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของผู้ใหญ่บ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ในจังหวัดสมุทรสงคราม โดยประชากรที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ คือ ผู้ใหญ่บ้านในท้องที่ 6 ตำบล จำนวน 35 คน เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ สถิติที่ใช้ คือ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสหสัมพันธ์เพียร์สัน และสมการถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน ผลการวิจัย พบว่า ผู้ใหญ่บ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนในระดับปานกลางทั้ง 3 ด้าน คือ การมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและบำรุงรักษา การมีส่วนร่วมในการคุ้มครองและส่งเสริม และการมีส่วนร่วมในการจัดการ ผลการทดสอบสมมติฐานทางสถิติ พบว่า ความคาดหวังถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ($r = 0.3790$) โดยสมการพยากรณ์มีความสามารถทำนายร้อยละ 16.56 และพบว่า ระดับการศึกษาและความคาดหวังถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการคุ้มครองและส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ($r = 0.3608$ และ 0.3500 ตามลำดับ) โดยสมการพยากรณ์มีความสามารถทำนายร้อยละ 25.41 ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

ไพบุลย์ (2545) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสทรงครองราชย์ปีที่ 50 ท้องที่จังหวัดสระบุรี เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือน จำนวน 215 คน และประมวลผลข้อมูลโดยใช้โปรแกรม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและทดสอบสมมติฐานด้วยวิธี $t - test$, $F - test$ กำหนดค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 พบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโครงการฯในระดับปานกลาง และจากการทดสอบ

สมมติฐาน พบว่า การได้รับข่าวสารและการเป็นสมาชิกกลุ่มที่แตกต่างกันมีผลต่อการมีส่วนร่วมในโครงการฯ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

อำนาจ (2545) ศึกษาปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์สวนป่าโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสทรงครองราชย์ปีที่ 50 กรณีศึกษาแปลงปลูกป่า FPT 25 ตำบลป่าแลวหลวง อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน โดยใช้แบบสอบถามในการรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ประชาชนเป้าหมาย จำนวน 100 ราย โดยประมวลผลข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าสูงสุด ค่าต่ำสุด และค่า ไคสแควร์ ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สวนป่าโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ได้แก่ ระดับการศึกษา จำนวนแรงงานในครัวเรือน อาชีพหลัก การถือครองที่ดิน การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม การได้รับข่าวสาร ความรู้ความเข้าใจในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และปัญหาอุปสรรคในการปลูกป่าของโครงการฯ

จากการศึกษาเบื้องต้นด้วยการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้พบว่า มีปัจจัยทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าหรือการปลูกป่าดังนั้นเพื่อเป็นการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการปลูกป่าชายเลนเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสทรงพระชนมายุ 72 พรรษา ชุมชนตำหารุ, จังหวัดสมุทรปราการผู้ศึกษาจึงเลือกใช้ปัจจัยที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกับปัจจัยใช้ในการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการอื่นที่มีสภาพทางเศรษฐกิจและปัญหาการมีส่วนร่วมในโครงการปลูกป่า เฉลิมพระเกียรติคล้ายคลึงกัน

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา

1. สภาพภูมิศาสตร์

จังหวัดสมุทรปราการตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณตอนปลายสุดของแม่น้ำเจ้าพระยาเหนืออ่าวไทย จึงเรียกว่า ปากน้ำ ระหว่างเส้นรุ้งที่ 13 – 14 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 100 – 101 องศาตะวันออก มีเนื้อที่ประมาณ 1,004.092 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 627,557.50 ไร่ อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ 25 กิโลเมตร

2.อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ กรุงเทพมหานคร
ทิศใต้	ติดต่อกับ อ่าวไทย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดฉะเชิงเทรา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับกรุงเทพมหานคร (เขตบางขุนเทียน)

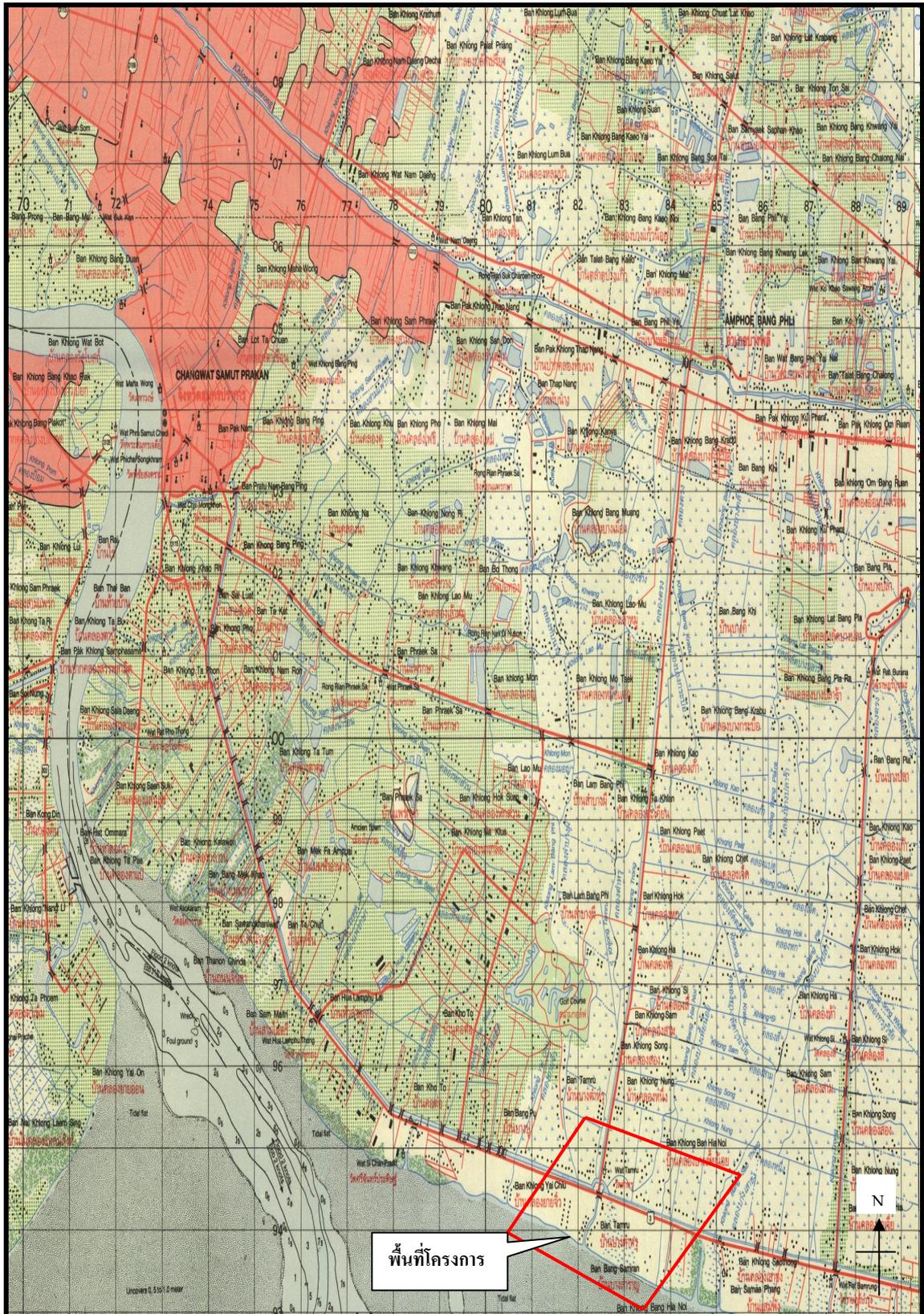
3. ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าน ไม่มีภูเขา มีลำคลองมากมาย ลำคลองสายหลักที่สำคัญ คือ คลองสำโรง คลองสรรพสามิต มีความสำคัญยิ่งในการใช้ประโยชน์ทางคมนาคมและการขนส่งทางน้ำ รวมทั้งการประมงและการเกษตรกรรม จังหวัดสมุทรปราการไม่มีพื้นที่ป่าบกมีแต่ป่าชายเลน โดยลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

3.1 บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณทั้งสองฝั่งเป็นที่ราบลุ่มทั้งหมด แต่เดิมเหมาะแก่การทำนา ทำสวน และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนไปตามสภาพภาวะเศรษฐกิจด้านอุตสาหกรรมและชุมชนเมืองที่เกิดขึ้นใหม่เกือบทั้งหมด

3.2 บริเวณตอนใต้ติดชายทะเล เป็นบริเวณที่ได้รับอิทธิพลของน้ำทะเลท่วมถึงส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ลักษณะทางเคมีของดินจะเค็มจัด ในฤดูแล้งลักษณะทางกายภาพของดินเป็นเลนเหลวลุ่มลึกเหมาะแก่การทำป่าจาก ป่าชายเลน และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง

3.3 บริเวณที่ราบตอนเหนือและตะวันออก บริเวณนี้เป็นที่ราบกว้างใหญ่ซึ่งมีความสำคัญต่อจังหวัดมาก เนื่องจากมีประตูลำน้ำสำหรับระบายน้ำและกักเก็บน้ำ อำนวยประโยชน์ในด้านการชลประทานเหมาะแก่การทำนา และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

ภาพที่ 1 แสดงพื้นที่จังหวัดสมุทรปราการ
ที่มา: กรมแผนที่ทหาร (2548)

มาตราส่วน 1:25,000 ตารางกิโลเมตร

ลักษณะภูมิอากาศ

เป็นอากาศแบบชายทะเล อากาศเย็นไม่ร้อนจัด ในฤดูร้อนมีความชื้นในอากาศสูง เนื่องจากอิทธิพลของลมทะเลและลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ฤดูฝนมีฝนตกมาก ช่วงเดือนกันยายนถึงเดือนธันวาคม ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี เท่ากับ 1,175.72 มิลลิเมตรเฉลี่ยตกต่อปี 37 วัน ฤดูหนาวก็ไม่หนาวจนเกินไป

ทรัพยากรป่าชายเลนในจังหวัดสมุทรปราการ

จังหวัดสมุทรปราการมีพื้นที่ตอนล่างติดกับอ่าวไทย เป็นระยะทาง 47.20 กิโลเมตร มีน้ำทะเลขึ้นมาปนกับน้ำจืดเป็นน้ำกร่อย ทำให้มีป่าชายเลนมาก แต่เมื่อถนนสุขุมวิทตัดผ่านเป็นเขื่อนกั้นน้ำ พื้นที่ด้านเหนือถนนสุขุมวิทต้นแสมถูกตัดและขุดต่อหมดไป กลายเป็นที่นาและบ่อเลี้ยงปลา ทำให้พื้นที่ป่าชายเลนลดลง ทั้งจากการการตัดไม้จากป่าแสมเพื่อไปทำฟืน การสร้างที่อยู่อาศัย นา กุ้ง ร้านอาหาร และโรงงานอุตสาหกรรม จากการสำรวจของดาวเทียม LANDSAT 5 และ SPOT พบว่าเมื่อปี 2518 มีป่าชายเลน 3,750 ไร่ ปี 2529 มี 644 ไร่ และในปี 2532 ไม่มีพื้นที่เป็นป่าอีกเลย เหลืออยู่เป็นแนวแคบ ๆ ติดกับอ่าวไทย เป็นป่าชายเลนอยู่บ้างเพียงเล็กน้อย

พืชป่าชายเลนที่พบในจังหวัดสมุทรปราการ ได้แก่ โกงกาง พังกาหัวสุม โปรง ตะบูน ตะบัน แสม ลำพู ลำแพน โปทะเล พืชป่าชายเลนมีประโยชน์ในด้านการเป็นแหล่งที่เกิดการสะสมอาหารตามธรรมชาติของสัตว์น้ำ ในบริเวณพื้นที่ป่าชายเลนของสมุทรปราการจึงเป็นแหล่ง กุ้ง หอย ปู ปลา (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 , 2542)

พื้นที่โครงการศึกษาหมู่ 4 ตำบลบางปูใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ พื้นที่ชุมชนตำบลตั้งอยู่ริมถนนสุขุมวิทและมีพื้นที่ติดกับแนวทะเล ปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างเนื่องจากในพื้นที่มีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก ภายในชุมชนยังคงมีรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างมีวัฒนธรรม โดยมีวัดศาลาและศาลเสด็จแม่ปิยะบังภัย เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ในชุมชนมีทั้งประชาชนที่อาศัยดั้งเดิมและประชาชนที่มีการย้ายถิ่นมาจากต่างถิ่นเพื่อทำงานในพื้นที่ จากการที่พื้นที่ชุมชนตั้งอยู่ติดกับทะเลที่มีพื้นที่ป่าชายเลนซึ่งเป็นพื้นที่ป่าสาธารณะ แต่

นับตั้งแต่ในพื้นที่ที่มีการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมก็มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อนำมาใช้ประโยชน์และอำนวยความสะดวกในภาคอุตสาหกรรม เช่น หอพักสำหรับพนักงานบริษัทต่างๆ ร้านอาหาร เป็นต้น จึงทำให้ป่าชายเลนถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก รัฐบาลและกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง จึงนำโครงการปลูกป่าชายเลนเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสทรงพระชนมายุ 72 พรรษา ในวันที่ 12 สิงหาคม 2547 มาดำเนินการเพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนให้คืนสู่ชุมชน

การเดินทางเข้าสู่พื้นที่โครงการโครงการปลูกป่าชายเลนเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในวโรกาสทรงพระชนมายุ 72 พรรษา หมู่ 4 ตำบลบางปูใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ สามารถเดินทางโดยใช้ถนนสุขุมวิทจากกรุงเทพมหานครผ่านอำเภอเมืองสมุทรปราการและมุ่งตรงสู่พื้นที่โครงการ

มาตราส่วน 1:50,000 ตารางกิโลเมตร

ภาพที่ 2 แสดงพื้นที่โครงการศึกษา

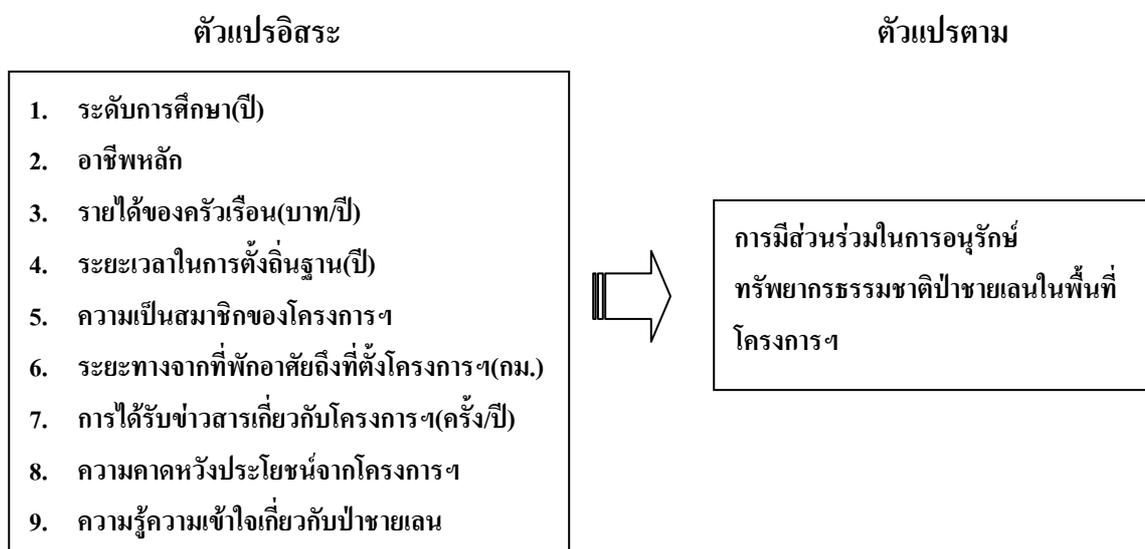
ที่มา: กรมแผนที่ทหาร (2548)

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยได้แบ่งตัวแปรในการวิจัยออกเป็น 2 ประเภทด้วยกันดังนี้

1. ตัวแปรอิสระ หมายถึง ตัวแปรที่คาดว่าจะมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในโครงการฯ ประกอบด้วย ระดับการศึกษา อาชีพหลัก รายได้ครัวเรือนเฉลี่ยต่อปี ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐาน ความเป็นสมาชิกของโครงการ ระยะทางจากที่พักอาศัยถึงที่ตั้งโครงการฯ การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับโครงการฯ ความคาดหวังประโยชน์จากโครงการฯ และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป้าชายเลน

2. ตัวแปรตาม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในโครงการฯ กิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม สามารถจำแนกออกเป็น 3 ส่วน คือ การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาการมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติและการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและประเมินความสำเร็จของโครงการฯ ซึ่งตัวแปรทั้ง 2 ตัวมีความสัมพันธ์กัน ดังภาพที่ 3.9

ภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ของตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม

สมมติฐานในการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง ผู้วิจัยได้ตั้งสมมติฐานเพื่อการศึกษาดังนี้

1. ระดับการศึกษามีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในโครงการฯ
2. อาชีพหลักมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในโครงการฯ
3. รายได้ของครัวเรือนเฉลี่ยต่อปีมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในโครงการฯ
4. ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐานมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในโครงการฯ
5. ความเป็นสมาชิกของโครงการมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในโครงการฯ
6. ระยะทางจากที่พักอาศัยถึงที่ตั้งโครงการฯมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในโครงการฯ
7. การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับโครงการฯ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในโครงการฯ
8. ความคาดหวังประโยชน์จากโครงการฯ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในโครงการ
9. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชายเลนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในโครงการฯ